

“Die ruim buiteluigsitkamer van die stad”: ’n Oorsigartikel oor die denke en doelstellings van stedelike parkontwikkeling in die laat 19de en vroeg 20ste eeu in Europa en die Verenigde State van Amerika

“The great outdoor living room of the city”: A survey essay on the thoughts and aims of urban park development in the late 19th and early 20th century in Europe and the United States of America

LOUIS GRUNDLINGH

Departement Historiese Studies

Universiteit van Johannesburg

E-pos: louisg@uj.ac.za

Louis Grundlingh

LOUIS GRUNDLINGH het sy studies tot MA-vlak aan die Universiteit van die Vrystaat voltooi. In 1987 voltooi hy sy doktorsgraad aan die voormalige Randse Afrikaanse Universiteit. Hy was vir ses jaar dosent by die destydse Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, waarna hy ’n lektoraat by die Randse Afrikaanse Universiteit aanvaar het. Tans is hy Professor in die Departement Historiese Studies aan die Universiteit van Johannesburg. Hy is ’n sosiale historikus en sy navorsing het tot dusver gefokus op sosiale temas: Swart Suid-Afrikaners se rol in die Tweede Wêreldoorlog; aspekte van die sosiale geskiedenis van HIV en VIGS in Suid-Afrika en die sosiale geskiedenis van stedelike publieke oop ruimtes met spesifieke verwysing na Johannesburg. Hy het reeds wyd oor hierdie temas gepubliseer

LOUIS GRUNDLINGH studied at the University of the Free State where he obtained an MA. In 1987 he completed his PhD at the former Randse Afrikaanse Universiteit. He lectured for six years at the former Potchefstroom University for Christian Higher Education before accepting a lecturing position at the Randse Afrikaanse Universiteit. He is currently Professor in the Department of Historical Studies at the University of Johannesburg. He is a social historian and his research covered social themes: Black South Africans’ role in the Second World War; aspects of the social history of HIV and AIDS in South Africa and the social history of urban public open spaces with specific reference to Johannesburg. He has published widely on these themes.

ABSTRACT

“The great outdoor living room of the city”: A survey essay on the thoughts and aims of urban park development in the late 19th and early 20th century

The city park was a constant in the ever-changing city and an effective antidote to the feverishness of city life. The current emphasis on the benefits of parks is understandable in the light of environmental issues such as, *inter alia*, earth warming threatening humankind's existence on the planet. By the 1970s, there was already a substantial canon of literature on urban parks. Since then, a new generation of urban environmental historians has emerged with new interests and approaches. It is therefore prudent to revisit the thinking and aims inherent in the early establishment of the urban parks of the late 19th and early 20th centuries in Britain and the United States of America.

The aim of this paper is to explore both the views of middle and upper class urbanites in Britain and the USA on the mostly harsh living conditions in their cities, labelling them as “evil”; and the establishment of parks being seen as one solution to alleviate said conditions. The paper also focuses on how ideas on “nature”, “progress”, “health”, “morals”, “romanticism”, “social control” and “middle class respectability” underpinned views on public parks as pristine rural environments that should be transferred to the city. Lastly, the way landscape designers echoed the ideas and aspirations of the middle class in the design of parks is considered.

Rapid industrialisation and urbanisation led to a lack of connection between urban residents and previous rural/natural areas and their benefits. The perception was that this, in turn, contributed to the decline in moral and physical health and the eroding of culture. The rural environment was idealised and seen as inherently good and superior to city living. If transferred to the city, it could create an ideal urban environment. Fredrik Law Olmsted, the doyen of American parks, fully supported these views. By the turn of the 19th century, the permanence of the city was well established and perceived dichotomy between the urban and the rural resolved by a hybrid relationship.

As England was the leader in the development of parks, it had a huge influence in the Western world with many countries tapping into English ideas on parks. However, from the 1850s there was thus a lively cross-fertilisation of ideas on the urgency of park development. The City Beautiful movement would have a significant influence on these dominant ideas on parks.

The “problems” to which the provision of parks was expected to offer some relief, were easy to describe: ill-health, overcrowding and squalor. The reasons for addressing these problems were various. The breathing space parks could provide was seen as one solution to improve the health of those living in over-crowded conditions.

During the middle to late 19th century the British government expressed concern about the lack of exercise amongst its citizens. Initially, the park was seen as the ideal urban space for contemplative recreation and an escape from the harsh city environment. However, by the turn of the 19th century park advocates called for active recreation. They believed that there was a connection between poverty amongst the working classes and a lack of fitness. Fundamental to this was the hope that exercise in the park could contribute to a more productive working class. By the 1930s parks as spaces for exercise were well established in Europe and the USA.

This first era of park establishment in the Western world was heavily influenced by the interests of the city elite and middle class reformers. They viewed themselves as the keepers of respectability, “civility” and “civilization” and the driving force behind reform and progress. The target of “improvement” was the working-class and the ideal place the city parks. By “civilizing” the masses, there would be fewer encroachments on middle class sensibilities.

Moral reformers claimed that the health-giving character of parks provided an alternative to “urban vices” by bringing the poor into visual contact with respectable bourgeoisie behaviour. In addition, parks offered strategic spaces to provide a safety valve for social upheaval. By controlling how, when and where parks were provided the middle class could supervise the working class in their non-work hours and attempt to control their behaviour. Consequently, urban parks became socially constructed spaces.

Park design reflected the ambitions and beliefs of especially middle and upper class city dwellers. The vision was to introduce to the city spacious green spaces where city dwellers could delight in the beauty of nature, fresh air and healthy exercise. Generally, park designers demonstrated their conviction of the historical inevitability of the permanence of the city but also that city living could be pleasant.

Tapping into the 18th century English landscape gardening movement landscape architects applied the same basic use of trees, grass and water, suitably modified for mass usage. The aim was to link green spaces to utilise the ecological value thereof and simultaneously create a work of art. The layouts were contrived with great insight into human needs and behaviour, fostering gentle promenading and inducing the park visitors to forget their mundane concerns. Later parks made provision for active recreation.

The characteristics of the designs varied. On the one hand the romantic idea of a pristine wilderness prevailed while on the other hand pastoral parks were laid out. Mostly it was a combination of both. Olmsted and Vaux opted to contrast wilderness vistas with more subtle arrangements to express their vision of the “picturesque”.

Urban parks became the ideal location for the erection of scientific and cultural exhibitionary complexes, becoming the repositories for glasshouses, monuments, art galleries, museums and sculptures mostly commemorating conspicuous political and cultural people. Two further prominent characteristics were the military parade grounds and the elaborate entrance gates. Hence parks fulfilled an educational and ennobling function becoming an essential feature of the urban fabric. They grew into powerful symbols of civic pride, community spirit and expressions of civil identity.

However, whilst parks contributed to the improvement of living conditions in the city, the realities of the city’s manufacturing and trading character prevailed. Thus, it remained difficult to completely marry the agrarian deference for nature with the fundamental character of the city.

KEY CONCEPTS: Romanticism, nature, evil of the city, green spaces, health, overcrowding, middle class, respectability, morality, social control, relaxation, park design

TREFWOORDE: Romantiek, natuur, boosheid van die stad, groen ruimtes, gesondheid, oorbevolking, middelklas, fatsoenlikheid, moraliteit, sosiale beheer, ontspanning, parkontwerp

OPSOMMING

Die stedelike park het ’n toevlugsoord geword vir stedelinge wat met armoede en oorbevolking geworstel het. Geskiedskrywing hieroor is al goed gedek, maar vandag is daar nuwe belangstelling, aangemoedig deur stedelike omgewingshistorici. Die artikel ondersoek die sieninge van veral die middelklas oor die moeilike omstandighede van die armes en werkersklasstedelinge en hoe hulle parke gesien het as een oplossing hiervoor. Voorts lê die artikel klem op hulle idees oor die natuur, gesondheid en moraliteit, sosiale beheer en

middelklasfatsoenlikheid en die rol wat die stedelike park hierin gespeel het. Weliswaar het die middelklas die parke gebruik, maar dit moes ook vir die werkersklas as voorbeeld van behoorlike gedrag dien. Aandag word geskenk aan die wyse waarop landskapargitekte in hul ontwerp van die parke konkrete gestalte aan hierdie idees gegee het. Die oprigting in parke van wetenskaplike en kulturele sentrums soos glashuise, museums, kunsgalerye en ornamentele beelde het nie alleen parke verder verfraai nie, maar was ook manifestasies van burgerlike trots. Nietemin, terwyl parke bygedra het om die lewensomstandighede van stedelinge te verbeter, was dit deurgaans in kompetisie met die realiteit dat die stad se lewensaar vervaardiging en handel was en het dit nie noodwendig met die idee van 'n groot openbare ruimte daarbinne geklop nie.

The measure of any great civilisation is its cities and the measure of a city's greatness is to be found in the quality of its public spaces, its parks and squares.¹

1. INLEIDING

Op een of ander manier ken ons almal die stedelike park. “Kom ons gaan parkie toe” was 'n bekende versoek van baie stedelike kinders. Dit was 'n plek vir ontspanning, 'n Sondagstappie, 'n plek waar kinders van die buurt vryelik 'n bal kon skop, op die swaaiie swaai, waar honde mekaar kon jaag, en blomme en bome in die vars lug geniet en bewonder kon word. Jones en Wills beskryf dit treffend – en romanties – in die wydste sin: “It’s a kaleidoscope of colourful rides, themed worlds, and cartoon characters. It’s a green place, an earthly realm, somewhere that hobbits and fairies might prosper. It’s a meeting point, a talking point, a place for protest, a place where culture and nature collide (Jones & Wills 2005:1).

Die oop ruimte van die park binne die konteks van die stad het bygedra tot die genot en gesondheid van die stedelike bevolking. Alhoewel die stadsruimte gedurig verander het, was die openbare park 'n effektiewe teenmiddel teen die dikwels bedrywige stadslewe (Harding 1999:1).

Vandag beklee parke 'n betekenisvolle plek in die stedelike landskap van baie stede.² Boonop word die waarde van parke en oop stedelike groen areas³ deur stedelike inwoners waardeer. Die areas word as wenslik – meer nog, as onontbeerlik – gesien, aangesien hulle stadsbewoners in direkte kontak met die natuur bring (Faggi & Ignatieva 2009:241).

Teen die 1970's was daar alreeds 'n stewige getal publikasies oor stedelike parke (Chadwick 1966; Cranz 1982; Cunneen 1980; Conway 1991, 1996; Rosenzweig & Blackmar 1992; Taylor, DE 1999; Young 2004; Jones & Wills 2005). Boonop het 'n nuwe generasie stedelike omgewingsgeskiedkundiges met nuwe belangstellings en benaderings gedurende die laaste dekade na vore getree. Navorsing oor die verband tussen die stedelike omgewing en die fisiese en geestelike gesondheid van stedelinge het toegeneem (Hartig 2008; De Vries et al. 2011). Terselfdertyd het navorsing oor groen openbare oop ruimtes, en meer spesifiek openbare parke, nuwe vrae na vore gebring. Die inherente betekenis van parke en hul interafhanklike ekonomiese, ekologiese en sosiale voordele is ondersoek (Pincet & Gearin 2005:365–366). Kheraj het historici van stedelike parke se benadering bevraagteken om die ontwikkeling en

¹ House of Commons Environment, Transport and Regional Affairs Committee, (HoC ETRAC) 20th Report Town and Country Parks, Vol. 1: Report and Proceedings of the Committee, 1999.

² In Engeland en Wallis beslaan stedelike parke byvoorbeeld ongeveer 10 tot 15 persent van die ontwikkelde area (Comedia 1995:2; Vea 2006:245).

³ Dit sluit openbare parke, tuine, piazzas, boulevards, rivieroewers en privaat tuine in.

ontwerp van parke aan politieke en sosiale kragte toe te skryf, aangesien die natuur as 'n belangrike historiese agent geïgnoreer is. Hy benadruk: “to fully understand the historical development of urban park design, we must consider not only the ways in which human ideas and actions have influenced park policy, but also the role of non-human nature... the enormously important role of unintentional consequences in history” (Kheraj 2007:581, 583). Die veranderende siening oor die natuur vanaf die 19de tot 20ste eeu, veral onder die invloed van die ekologiese wetenskap, is beklemtoon (Thompson 1998:13).

Dit is daarom gepas om die historiese wortels van die denke oor openbare parke teen die laat 19de en vroeë 20ste eeu te ondersoek ten einde die hedendaagse oplewing in die siening oor die noodsaaklikheid van “groen” ruimtes in die stedelike milieu beter te verstaan. Meer nog, Schenker beskryf die waarde van so 'n ondersoek soos volg:

Parks... as a self-consciously public arena... perhaps more than any other kind of landscape, is redolent of the aspirations of its time. In order fully to recognize and value the quality of these sites, it is essential to identify and explore some of the debates which are embodied in the design and layout of Victorian public parks. (Schenker 2009:55; sien ook Taylor, DE 1995:201)

Die doel van hierdie artikel is om aan die hand van die invloedrykste literatuur in die veld gedurende die afgelope 30 jaar 'n beskrywende oorsig van die denke oor parke vanaf die laat 19de eeu tot vroeë 20ste eeu te verskaf. Die volgende vrae kry spesifieke aandag: Wat was die sienings van die Britse en Amerikaanse middelklas en elite oor die lewensomstandighede van die armes in die stad? Wat was hulle idees oor die “natuur”, “gesondheid”, “moraliteit”, “sosiale beheer” en “middelklasfatsoenlikheid”? Wat was die verband tussen hierdie idees en die vestiging en gebruik van stedelike openbare parke? Laastens, hoe het landskapontwerpers van die tyd in hierdie parke aan hierdie idees gestalte gegee?

Ten einde hierdie vrae te beantwoord, word die lewe in plattelandse gebiede met die lewe in die stad gekontrasteer en die wedersydse uitruiling van idees oor stedelike parke tussen Europa en die VSA ondersoek. Kommer oor die gesondheid van stedelinge en die rol wat parke kon speel om dit te verlig, kry aandag. Voorts word middelklaswaardes ten opsigte van fatsoenlikheid, moraliteit en sosiale beheer en die manifestasie daarvan in parke bellig. Die artikel sluit af met 'n beskrywing van die uiteenlopende benaderings wat landskapontwerpers gevolg het met die uitleg van stedelike parke.

2. BEWONDERING VAN DIE NATUUR⁴ EN BOOSHEID VAN DIE STAD

Die haglike omstandighede waaronder veral werkersklas-stedelinge in 19de-eeuse Britse en Amerikaanse stede geleef het, het bygedra tot die siening onder die invloedryke middelklas dat die stad inherent boos was. Hulle het die siening gehuldig dat die morele en fisiese gesondheid agteruitgegaan het omdat die stedelinge hulle vorige verbintenis en verhouding met die plattelandse “ongeskonde” natuur en sy inherente voordele verloor het (Brill 2001:52; Mirams 2002:251). Miller skryf gepas: “The urban ‘savage’ was depraved not because of poverty, ill health or lack of employment, but because he was denied Nature’s healing powers”⁵ (Miller 1976:188).

⁴ Foster verwys na drie sienings oor die natuur: “the first nature of ‘wilderness’, the second nature of ‘cultivation’, and the symbolic, artificial ‘third nature of the garden’”(Foster 2012:45).

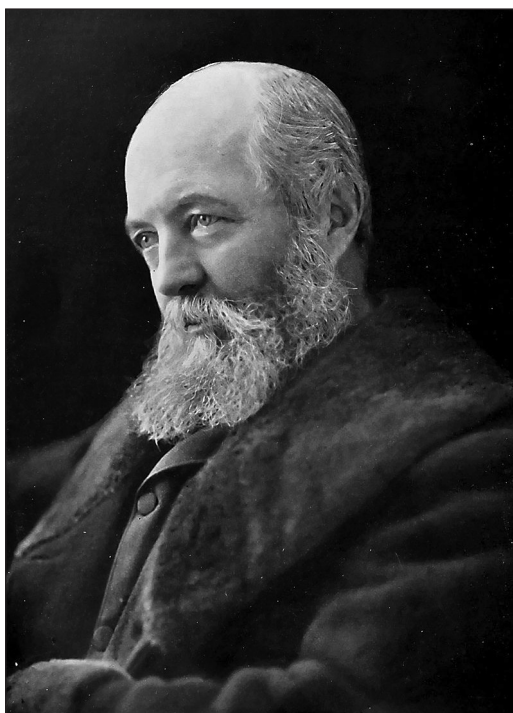
⁵ Empiriese navorsing oor die gesondheidsvoordele van die omgewing het met rasse skrede gevorder (Altman & Wohlwill 1983; Kaplan & Kaplan 1989; Francis & Hester 1990; Ulrich & Parsons 1992).

Gevolgtlik is die plattelandse omgewing geïdealiseer en gesien as gebalanseerd, inherent goed en die bron van geluk en vryheid. Dit het in skrilte kontras met die moderne stad gestaan. Clark bevestig hierdie

extraordinary contrast between the beauty and the fullness of its pastoral countryside, the well-cultivated fields, the neatness and hospitality of its country inns, the beauty of the older towns and cities and the squalor of the factory towns and the industrial settlements. (Clark 1973:33; sien ook Tafuri 1976:8)

Daar is selfs gehoop dat, indien die natuur in sy geromantiseerde formaat oorgeplaas kon word na die stad, dit die ideale stadsomgewing kon skep (Taylor, HA 1995:204). Walker en Duffield wys daarop dat die verheerliking van die platteland as Arkadia 'n mite was, maar verreikende invloed uitgeoefen het en selfs vandag nog benaderings tot stedelike oop ruimtes beïnvloed (Walker & Duffield 1983:1).

In 'n nou beroemde lesing getiteld “Public Parks and the Enlargement of Towns” het Frederick Law Olmsted, die doyen van stedelike parke in die VSA, hierdie sienings heelhartig ondersteun. Hy het die spanning tussen die harde stadslewe soos gemanifesteer deur steen en beton aan die een kant en die ontsnapping wat 'n rustige stedelike park aan die ander kant kon bied, goed besef. Daarom het hy die ontwikkeling van “natuurlike” parke in die stad aangemoedig (Miller 1976:182; Bulman & Orloff 2004:116; Schenker 2009:41).

Frederik Law Olmsted (1822 – 1903) word beskou as die vader van landskapargitektuur. Hy het saam met Calvert Vaux Central Park ontwerp.

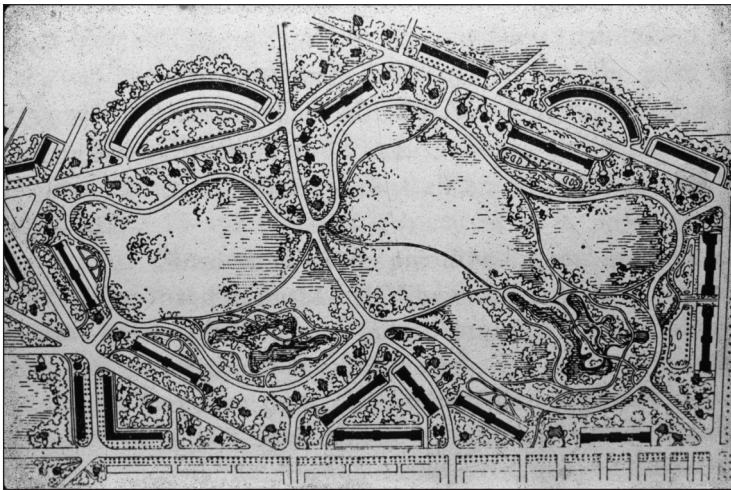
Bron: Frederick Law Olmsted.com

Hierdie persepsie dat die stad en die plattelandse natuur in die praktyk onversoenbare konsepte was, is deur verskeie akademici uitgedaag. Foster wys daarop dat dit eintlik 'n simbiotiese verhouding was: “Western cities are hybrids of nature and human agency, human environments that belie culturally-constructed assumptions about the relationship between society and nature” (Foster 2012:45), terwyl Gunn en Owens daarop wys dat “... this insistence on the separation of nature from the modern city obscures the ongoing historical geographical process of transformation which radically reworks nature in the service of the city...” (Gunn & Owens 2006:491).

3. UITRUILING VAN IDEES

In die 19de eeu het die Engelse die leiding geneem om, deur middel van die vestiging van stedelike openbare parke, effektief elemente van die natuurlike landskap deel van die stedelike samestelling te maak (Henneberger 2002:4). Hulle idees oor parke was sô invloedryk dat dit in die beskouing van stadsvaders en stadsbeplanners in heelwat prominente stede neerslag gevind het. Tipiese kenmerke van Engelse parke kan byvoorbeeld selfs in die ontwerp van openbare groen ruimtes in Argentynse stede bespeur word: uitgebreide grasperke met kronkelpaaie rondom, romantiese dekoratiewe brûe en klein pawiljoene⁶ (Faggi & Ignatieva 2009:243).

Nietemin was idees oor parke nie beperk tot Engeland nie. Landskapargitekte soos Andrew Downing⁷ en Olmsted het weliswaar Engeland, en spesifiek Birkenhead, besoek, maar hulle was insgelyks entoesiastiese bewonderaars van Europese parke. Hoogs beïndruk deur hierdie parke, het hulle projekte geloods wat aanvanklik hierdie vistas in heelparty Amerikaanse stedelike parke sou naboots (Taylor, DE 1999:429–430).

Joseph Paxton het Birkenhead Park ontwerp. Dit is geopen op 5 April 1847 en dit word algemeen aanvaar as die eerste stadspark in die wêreld wat deur 'n stadsraad befonds is.

Bron: Wikipedia

⁶ Sien verdere bespreking hiervan onder parkontwerp.

⁷ Downing was een van die vurigste pleitbesorgers vir parke en die eerste persoon wat 'n omvattende visie vir Amerikaanse stedelike parke opgestel het (Taylor, DE 1999:430).

Vanaf veral die 1850's was daar 'n lewendige uitruiling van idees oor die vestiging van stedelike parke. Landskapargitekte en -beplanners soos Cerda in Barcelona, Hobrecht in Berlyn, Howard in Londen, Haussmann in Parys en Olmsted in New York het Westerse stede gemoderniseer in 'n poging om stedelike probleme soos epidemies, oorbevolking en die agteruitgang van morele waardes op te los. Die vestiging van parke het 'n kardinale rol hierin gespeel. Soos Jiménez dit stel, "Public spaces, in particular, were sanitized and aestheticized" (Jiménez 2006:436).⁸

Kennis moet ook geneem word van die City Beautiful Movement, aangesien dit eweneens 'n betekenisvolle invloed op toonaangewende idees oor stedelike parke uitgeoefen het. In die 1890's en 1900's het hierdie beweging geflooreer. Die doelstelling was duidelik: die stad moes verfraai word. Dit het egter nie oor verfraaiing alleen gegaan nie, maar moes ook dien om 'n omgewing te skep waar die stedelike bevolking verbeterde lewensomstandighede kon ervaar (Bluestone 1988:245–62; Rybczynski 1995:27,135). Dumpelmann wys byvoorbeeld daarop dat die idee om boulevards met die belangrikste parke en ander punte van belang in die stad te verbind, met ander woorde "to combine utility and beauty in city development" (Dumpelmann 2009:144), 'n kernidee van hierdie invloedryke beweging was.

4. STEDELIKE GESONDHEID

4.1 Oorbevolking

Teen die tweede helfte van die 19de eeu moes sommige stedelinge in Groot Brittanje inderdaad ernstige gesondheidsrisiko's te bowe kom. Ongekende vinnige verstedeliking het tot 'n gebrek aan behoorlike stadsbeplanning en op sy beurt tot baie swak sanitêre omstandighede aanleiding gegee. Boonop het oop ruimtes gou verdwyn (Henneberger 2002:4). Baie mense het gevolglik die stad as 'n raserige, vuil en oorbevolkte plek beleef (Taylor, DE 1999:440; Taylor, HA 1995:202).

Die Victoriaanse middelklas het die stedelike proletariaat vir hierdie swak en onaanvaarbare stedelike omstandighede verantwoordelik gehou (Malchow 1985:98–99, 102; Taylor, DE 1999:424). Dit was egter 'n simplistiese, bevooroordeelde siening.

Alhoewel daar verskeie oplossings vir die probleem gebied is, is twee hier van belang. Die "Public Park Movement" het in die 1830's in Brittanje begin juis om gesondheid in die oorbevolkte omstandighede van die vinnig groeiende industriële stede te verbeter. So het 'n lid van die Britse Laerhuis, Richard Staney, in 1883 'n mosie voorgelê "to consider the best means of securing open spaces in the immediate vicinity of populous towns, as public walks calculated to promote the health and comfort of the inhabitants" (Walker & Duffield 1983:1).

Verder was stadsbeplanners se eerste doel om die haglike behuisingsomstandighede te verbeter (Jordan 1994:85; Clark 1973:31–41; Schenker 2003:380; Cherry 1969:54). Die vestiging van oop ruimtes, of soos Moga dit stel, "breathing places" (Moga 2009:317), het gevolglik 'n toenemend belangrike rol in beplanning begin speel.

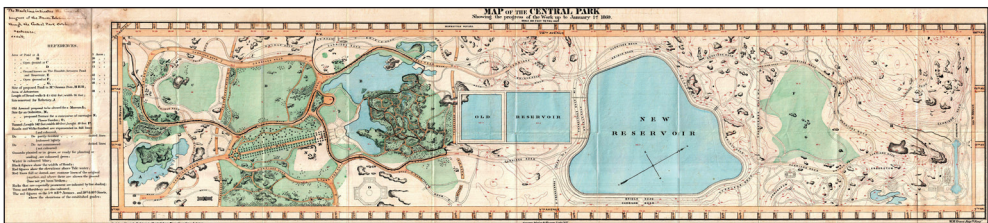
Soortgelyke omstandighede het in die 19de-eeuse New York geheers. Gesondheidsherformers het dit benadruk dat oorbevolking onvermydelik tot die periodieke uitbreek van epidemies soos cholera lei. Die voordele wat oop ruimtes bied, is gesien as een van die oplossings hiervoor (Clark 1973:31; Crompton 2008:217–218; Moga 2009:317; Gaskell

⁸ Sien ook Taylor, HA (1995:202).

1980:487). Horace Cleveland, 'n vooraanstaande Amerikaanse landskapargitek, was oortuig van die meriete van openbare parke in die VSA se oorbevolkte stede. Hy het die saak soos volg verdedig:

The love of natural beauty... is instinctive in the human heart... If you doubt it, take in your hand... flowers and walk with it through the meanest slums of a great city, and see the eager looks... and how the ragged, dirty children will run after you, begging a flower... you will learn that no greater luxury can be provided for those whose lives are passed in the din and turmoil of the streets... (Miller 1976:189–190)

Die gevolg was dat 'n groep New Yorkse handelaars, politici, filantrope en stedelike hervormers en stadsvaders op die vestiging van 'n groot oop stedelike ruimte in New York begin aandring het. Die vestiging van Central Park was die gevolg hiervan (Rosenzweig & Blackmar 1992:15–17; Fisher 2011:27).

Central Park is in 1857 op 315 hektaar grond wat aan die stad behoort het, gevestig.

Bron: New York City Historical Blog – Word Press.com Historical Central Park Map Collection

4.2 Gebrek aan fiksheid

*Passiewe ontspanning*⁹

Sean Kheraj wys daarop dat middelklasvoorstanders van parke tydens die romantiese periode¹⁰ parke gesien het as plekke vir “quiet contemplation and rejuvenation through passive interaction with nature” (Kheraj 2007:581). Die ideaal was dat die parkgebruikers hulle eentonige werks- en lewensomstandighede in die stad kon vergeet (Taylor, DE 1999:436; Menard 2010:518). Gevolglik het middelklas-parkontwerpers “contemplative pastoral recreation spaces” (Taylor, DE 1999:470) ontwerp.¹¹ O'Reilly beklemtoon dat hierdie Victoriaanse idee van sogenaamde “rational recreation” aanvanklik oorheers het. Dit was “a blend of genteel strolling with educational possibilities offered by museums and art galleries...” (O'Reilly 2013:113). In sy ontwerp van Birkenhead Park het Joseph Paxton¹² byvoorbeeld juis klem gelê op die skep van 'n pastorale landskap (Henneberger 2002:7; Hoskins 2003:13).

⁹ Die literatuur beskryf dit as “rational recreation.”

¹⁰ Die meeste parkhistorici verdeel die geskiedenis van parke in twee periodes: 'n romantiese periode van die 1850's tot 1900's en 'n rasionalistiese periode vanaf die eeuwending tot die 1930s (Cranz 1982:57–61). Kheraj verwys egter ook na die werk van Terrence Young, wat daarop wys dat die verandering, sover dit die VSA raak, op verskillende tye in verskillende stede plaasgevind het (Kheraj 2007:581–582).

¹¹ Sien verdere bespreking hiervan onder parkontwerp.

¹² In die eerste helfte van die 19de eeu het Joseph Paxton vir homself naam gemaak as 'n vooraanstaande landskapargitek. Hy is veral bekend vir sy uitleg van Birkenhead Park, die eerste

Olmsted, geskool in die Europese tradisie van parkontwerp, het eweneens die behoefte van stedelinge om te ontspan, besef en die idee van “contemplative recreation” binne die konteks van ’n natuurlike park ondersteun (Taylor, DE 1999:436; Thompson 2011:192). Die park is gesien as die ideale plek waar daar van spanning, geskep deur die stedelike omgewing, ontslae geraak kon word¹³ (Williams 2006:144; Young 1995:538; Thompson 1998:13).

Fisiese oefening moes dus vermy word. Die klem moes val op “unconscious recreation, the act of immersing oneself in the scenery rather than from boisterous excitable play and sports” (Cranz 1982:62). In sy vroeë parkontwerpe het Olmsted dus slegs ruimtes geskep vir mense om te wandel.

Aktiewe ontspanning

Teen die eeuwending het ’n nuwe groep voorstanders van parke bogenoemde benadering uitgedaag. Ruimtes vir aktiewe ontspanning en oefening moes in parke geskep word (Kheraj 2007:581). Hulle was oortuig daarvan dat daar ’n verband tussen armoede en ’n gebrek aan fiksheid onder die werkersklas was. As bewys is verwys na die swak fisiese toestand van rekrute uit Britse industriële stede wat in die Suid-Afrikaanse Oorlog geveg het. Hierdie beskouing sou uiteindelik daartoe lei dat geriewe vir oefening in munisipale parke voorsien is (O’Reilly 2009:20; Marne 2001:438). Die belangrikste oorweging was die verwagting dat dit tot ’n meer produktiewe werkersklas sou lei (Dumpelmann 2009:148; Cunningham 2014:90).

Selfs Olmsted se sienings oor die gebruik van parke het algaande verander. Hy en sy vennoot, Calvert Vaux, het in die ontwerp van hul parke vir aktiewe ontspanning voorsiening begin maak deur groter oop grasperke aan te lê. In sy ontwerp van South Park in Buffalo in 1888 het hy neerbuigend geredeneer dat veral werkers meer as bloot ’n uitsig oor ’n rustige omgewing nodig gehad het. Hulle benodig geriewe vir aktiewe ontspanning, wat weer tot beter gesondheid sou lei. Oor die algemeen het die park algaande sy streng beheer, waarvan die bordjie “keep off the grass” ’n visuele aanmaning was, verander. Dit het nou toenemend die primêre openbare ruimte vir oefening en sosiale byeenkomste geword (Taylor, DE 1999:460, 462). Die ontwikkeling van hierdie veranderde siening moet teen die agtergrond van die groeiende gewildheid van en klem op ’n gesonde liggaam verstaan word (Malchow 1985:102, 119). Soos Harris dit stel: “A healthy citizenry contributed to a healthy nation and formed the building block of a well-ordered society” (Harris 1993:193).

Die skep van oop ruimtes vir aktiewe ontspanning is verder aangemoedig deur ’n bekommernis onder veral die mediese professie en die stadsvaders oor morele verval onder die stedelike werkersklas, armes en die jeug. Sportvelde moes voorsien word om hulle van die “euwels” van die stad te verwyder. Die program vir die inwyding van ’n speelarea vir kinders by die Golden Gate Park in San Francisco het byvoorbeeld openbare gesondheid sterk

openbare park in die wêreld wat deur vrywillige openbare bydraes tot stand gekom het. Beide ten opsigte van bekostigbaarheid en ontwerp het Birkenhead Park, wat in 1847 geopen het, as ’n voorbeeld vir baie ander parke gedien.

¹³ Onlangse studies het inderdaad die werklikheid van ’n spanningsvolle stadsluwe bevestig. Dit is genoem “directed attention fatigue”, en volgens Kaplan kon die toestand verlig word deur tyd in die natuur deur te bring. Dit word as die “soft fascination” met die natuurlike omgewing beskryf: “an aesthetic experience that invites attention but leaves room for reflection” (Kaplan 1995:172; National Recreation and Park Association).

beklemtoon: “It is believed ... that many hundreds of children will be taken from our streets, and with the facilities now afforded them for ... healthful recreations, will grow up to be better men and women...” (Young 1995:540).

Die verandering kon ook elders bespeur word. Sefton Park in Liverpool het toenemend vir die sportbehoefte van die werkersklas, soos sokkervelde, voorsiening gemaak (Clark 1973:34). Volgens Conway was die groeiende verhouding tussen openbare gesondheid en ontspanning een van die mees betekenisvolle ontwikkelinge in die geskiedenis van parke teen die einde van die 19de eeu (Conway 2000:118).

Teen die 1930's was parke as ruimtes vir oefening al goed gevestig in Brittanje: die verskil tussen die Victoriaanse en Edwardiaanse era was opmerklik. Die aanvaarding van die “Physical Training and Recreation Act” in 1937 het die siening bevestig “that the park and the sports ground, with their facilities, are an essential factor in improving the health of the nation” (Conway 2000:118). In die VSA is hierdie siening eers in 1962 geformaliseer met die verslag getiteld “Outdoor Recreation Resources Review Commission”. Dit het onder meer ’n uitgebreide program voorgestel “...of conservation, open-space development, pollution control, and improved outdoor recreation opportunity for Americans living in urban areas” (Kraus 1969:93–94).

Uiteindelik het parke toenemend vir beide passiewe en aktiewe ontspanning voorsiening gemaak. Parkgebruikers met eersgenoemde as doelwit kon die prag van die natuur in ’n rustige omgewing geniet. Laasgenoemde doelwit was vir die “multitude who can only enjoy solitude in crowds” (Bluestone 1987:529; Menard 2010:521). Teen die agtergrond van nuwe idees oor aktiewe burgerskap en sosiale verantwoordelikheid kon parkgebruikers nou gebruik maak van ’n verskeidenheid sportaktiwiteite soos tennis, swembaddens, orkesmusiek en sonbad – alles binne die grense van die munisipale park. Die Jönköping-stadspark in Swede is ’n goeie voorbeeld waar ’n ewewigtige balans tussen die twee gevind is. Die park is uitgebrei om vir ’n groter verskeidenheid aktiewe ontspanning voorsiening te maak sonder om op die behoefte aan ontspanning en privaatheid van ander parkgebruikers inbreuk te maak (Nolin 2004:205–206).

5. FATSOENLIKHEID, MORALITEIT EN SOSIALE BEHEER

Westerse stedelike parke was nie bloot “onskuldige” ruimtes nie. Op verskeie vlakke was dit die stedelike teater waar veral klasseverskille duidelik waargeneem kon word. Soos reeds uitgewys is, het die industriële stad grootskaalse omwenteling vir baie teweeggebring, waarvan armoede en swak gesondheidstoestande die mees ooglopende elemente was. Die stad se invloedryke elite, gesondheids- en middelklashervormers was oorwegend Protestants, burgerlike en godsdienstige leiers asook besigheidslui. Vanuit hulle perspektief was dit noodsaaklik dat die stedelike sosiale orde volgens hulle sienings oor fatsoenlikheid en moraliteit herstel en gehandhaaf moes word (Rosenzweig & Blackmar 1992:26; Dooling, Simon & Yocom 2006:304; Gans 1993:330; Jiménez 2006:436). Daar was verskillende wyses waarop hulle openlik en onderlangs sosiale beheer uitgeoef het.

5.1 Fatsoenlikheid

Die middelklas in die 19de-eeuse Britse stede het hulleself as die bewaarders van fatsoenlikheid en die dryfveer agter vooruitgang beskou. Omdat hulle oor mag beskik het, was hulle daartoe in staat om ’n spesifieke stedelike bourgeois lewenstyl van “beskaafdheid” en “beskawing” te ontwikkel (Gunn 2004:34–36, 39–40). Die stad moes op hierdie manier hervorm en verbeter

word om hierdie waardes en lewenstyl uit te beeld. Landskapargitekte in die VSA, soos Downing, Olmsted en Vaux, het op soortgelyke wyse geglo dat 'n behoorlik-beplande en -bestuurde park die ideale meganisme was om die stadsinwoners te "beskaaf" en fatsoenlikheid te leer (Taylor, DE 1999:432). Stadsparks het immers beskik oor "health-giving characteristics and character-moulding capabilities"¹⁴ (Taylor, DE 1999:454–455, 472; sien ook Dickason 1983:83–98).

Die park was dus die ideale ruimte waar hierdie waardes vertoon kon word. Dooling, Simon en Yocom stel dit treffend: "The urban park, with its civilizing features, represented the social refinement, civic health, and aesthetic beauty necessary for creating a modern, elite and nationally recognized city" (Dooling, Simon & Yocom 2006:306). Die eksklusiewe aard hiervan is duidelik. Meer nog, die vermoë om werklik die natuur te waardeer, was 'n aangeleerde smaak gebaseer op 'n inherente verstaan en uitleef van fatsoenlikheid. Volgens Schenker, "the power of scenery to affect men is proportionate to the degree of their civilization and the degree in which their taste has been cultivated" (Schenker 2009:42).

5.2 Moraliteit

Morele hervormers was bekommerd oor die moraliteit van veral die stedelike armes. Bailey wys daarop dat die straat in Britse stede as gevolg van oorbevolking "the commons of the industrial poor" geword het (Bailey 1978:5; sien ook Marne 2001:428–429). Hier het onder andere losbandige en onbeskaafde vryetydspraktyke soos drankmisbruik, geweld, dobbelary en immorele tydverdwywe plaasgevind (Fisher 2011:27; Firsching 2003:10; Brehony, 2003:100–101; Malchow 1985:120; Clark 1973:31). Studies oor die totstandkoming van Victoriaanse parke – as deel van die groter projek om aktiwiteite vir werkers gedurende hulle vrye tyd te verskaf – het gevind dat aktiwiteite in parke hierdie gedrag vervang het (Henneberger 2002:5; Young 1995:536; Jordan 1994:86).

Hierdie uitgangspunt was nie net op die veroordeling van populêre werkersklas-gedrag gegrond nie. Dit was ook op middelklas-vrese vir hierdie gedrag gebaseer (Gaskell 1980:480). Vir hulle het die park dus 'n drieledige funksie gehad. Eerstens, vanuit 'n gesondheidsoogpunt, is daar geglo dat dit die stadslug sou reinig van gevaarlike rookdampe, wat deur die vroeë Victoriaanse dokters vir 'n reeks siektes geblameer is. Dit sou 'n ruimte skep vir die stedelike werkers om hierdie vars lug te geniet en gesonde ontspanningsaktiwiteite te beoefen. Oop ruimtes is letterlik as die "longe van die stad" gesien. Tweedens sou beheer oor laasgenoemde indirek tot voordeel van die stad wees, aangesien daar gehoop is dat die parkomgewing bogenoemde immorele aktiwiteite sou kon verminder en so die karakter van die armes verbeter. Schuyler bevestig dit: "The nineteenth century hope was that 'rough corners' of character and behaviour might be smoothed through the educative, aesthetic and social influences of park use" (Schuyler 1986:65–66; sien ook Walker & Duffield 1983:1; Lawrence 1993:110; Henneberger 2002:5; Williams 2006:144). Derdens kon die armes immers hier in aanraking kom met morele bourgeoisie- waardes en -gedrag, soos wandeling op die parkpromenade (Malchow 1995:98–99).

¹⁴ Hierdie pogings was alles deel van die groter "beskawingsprojek", gedryf deur die elite en middelklas.

Edwardiaanse dames wandel in Hyde Park, 1905
Bron: Pinterest en Art.com

Die tydgenootlike gids van Birkenhead Park is 'n goeie voorbeeld van hoe daar gepoog is om hierdie uitgangspunte te implementeer. Die park het verkies om sy bestaan op morele gronde te regverdig:

Here nature may be viewed in her loveliest garb... the most obdurate heart be softened and the mind gently led to pursuits which refine and purify... in the same proportion as sources of innocent amusement and healthy recreation are provided for a people, so in the same proportion do they become virtuous and happy. (Clark 1973:37)

Ook in New York was die gedrag van die armes en gemarginaliseerde stedelinge vir Olmsted en sy tydgenote afkeurenswaardig. Dit was verregaande dat “they did all of this on Sunday, a day that American conservatives felt should be devoted to indoor prayer and quiet leisure befitting the ‘Lord’s Day’” (Fisher 2011:29). Die stadsvaders van Parys en Berlyn het insgelyks geglo dat stedelike parke onontbeerlik was om sommige stedelinge se onaanvaarbare gedrag te verander en fatsoenlikheid en burgerlike deugde aan te kweek. Dit was daarom nie vreemd dat openbare parke in hierdie stede teen 1917 uitgebreide areas beslaan het nie.¹⁵

6. SOSIALE BEHEER

Daar is egter ook deeglik besef dat 'n blote besoek aan 'n park nie tot gedragsverandering sou lei nie. Die uitoefening van sosiale beheer oor parkgangers was dus 'n verdere rede vir die vestiging van parke. Parke is gesien as strategiese ruimtes teen potensiële sosiale onrus (Cranz 1982:62; Walker & Duffield 1983:2). Daar is selfs geglo dat vrye tyd 'n bedreiging vir die gemeenskap was. Dit moes een van die meganismes wees “to socialize and civilize an ‘unruly’... public” (Payal 2011:116; sien ook Nolin 2004:203–204; Jordan 1994:85). Verder moes dit gedoen word om die rykes se veiligheid en eiendom te beskerm (Gunn 2004:34–35). Terwyl parke dus aan die een kant 'n “visual delight” was, was dit aan die ander kant 'n ruimte waar vrye tyd en gedrag onder meer deur parkontwerp, stewige ingangshekke, toegangstye, parkreëls, verbod op aktiewe sport en die teenwoordigheid van polisie, gemonitor en beheer

¹⁵ Parys se openbare parke het 11 akker beslaan en Berlyn s'n 70 akker. Londen het 18 parke en 31 speelgronde gehad, wat 3 800 akker beslaan het (Shi 1998:232).

kon word (Lawrence 1993:97; Moga 2009:324; Payal 2011:116; Godbey, Caldwell, Floyd & Payne 2005:150; Taylor, DE 1999:443).

Grondbesit in die industriële stad is gekenmerk deur bevoorregting en uitsluiting (Platt 1999:94). Stadsparkre was deel van hierdie sosiale manipulasie deur hoofsaaklik die elite en middelklas. Vir hulle moes die park as 'n bufferarea tussen die werkersklas en middelklas dien. Hulle het bepaal waar, wanneer en hoeveel parke uitgelê moes word en wie beheer oor die grootte, uitleg en bestuur het (Taylor, DE 1999:421; Walker & Duffield 1983:2). Nuwe gebruikers en gebruike het egter die bestaande orde toenemend uitgedaag (Van Deusen 2002:150–151). Sanders merk op dat “Public space is always contested; what we see on the landscape is simply who won the contest” (Sanders 2009:283).

Olmsted het nie getwyfel oor die dubbele doel van die park nie: “to control epidemics and ruffians” (Williams 2006:144). Dit is asof hierdie siening 'n eggo was van dié van sy mentor, Downing:

You may take my word for it, [the parks] will be better preachers of temperance than temperance societies... and better promoters of general good feeling than any lecture on the philosophy of happiness. (Taylor, DE 1999:427)

Vir Olmsted het die park weliswaar gesonde ontspanning gebied, maar dit moes nie inbreuk maak op die stilte wat die landskapargitekte spesifiek geskep het om die stadslawaai uit te sluit nie (Taylor, DE 1999:442; sien ook Kraus 1969:92). Dit was dus geen wonder dat Olmsted in sy ontwerp van Central Park in New York aan middelklaswaardes van gedrag en fatsoenlikheid gestalte gegee het nie. Fisher stel dit treffend: “As such, Manhattan’s ‘front lawn’ can be read as... a unique window on Victorian views of nature as well as the politics of class, ethnicity, gender and race” (Fisher 2011:27).

7. PARKONTWERP

Guber skryf gepas:

Throughout history, parks had been defined by acts of creation... They were, in essence, manufactured public spaces, designed on paper by men like Olmsted and brought to life by crews of thousands who went about their work grading soil and planting trees. (Guber 2010:426)

Landskapontwerpers moes gedurig worstel met die teenstrydige spanning om 'n park binne die ruimte van 'n industriële stad te skep (Menard 2010:520). 'n “Rus in Urbe”¹⁶ moes verweselik word, maar dit was nie 'n maklike taak nie, aangesien die ontwerp aan uiteenlopende vereistes moes voldoen. Soos Crantz aantoon, “the design of parks reflected the complexity of the social, economic and political context of city spaces” (Cranz 1982:33).

Eerstens moes dit 'n fisiese alternatief verskaf vir die “philistinism of the commercial city” (Miller 1976:197). Terwyl die ontwerp dus die werklikheid van die historiese permanensie van die stad moes bevestig, moes dit ook die boodskap uitdra dat die park die stadslewe kon veraangenaam en mense se lewenskwaliteit kon verbeter (Nolin 2004:200). 'n Verdere uitdaging was dat die ontwerp veral middelklaswaardes moes weerspieël, wat dan op hulle beurt hopelik parkgebruikers dienooreenkomstig sou beïnvloed¹⁷ (Young 2004:536).

¹⁶ Letterlik: Rus en vrede binne die stad (Taylor, HA 1995:203).

¹⁷ Sien ook vorige bespreking.

Sommige van die basiese beginsels van parkontwerp soos die plasing van boomlanings en grasperke is al in die ontwerp van die 18de-eeuse Engelse tuinlandskap vasgelê. Die verskil teen die helfte van die 19de eeu was dat daar nou voldoende ruimte vir massagebruik moes wees (Harding 1999:4). Terselfdertyd moes die natuur in al sy prag tot sy reg kom. Laasgenoemde was immers een van die hoofredes waarom parke gevestig is. Bo-en-behalwe hierdie vereistes moes die park, in Olmsted se woorde, “a single work of art” wees (Taylor, DE 1999:439). Op die ou einde moes die ontwerp die parkbesoekers daarvan oortuig om hulle alledaagse sorge te vergeet en ontvanklik te wees vir ander idees en gevoelens – wat Olmsted “‘tranquilizing’ recreation” (Taylor, DE 1999:436) genoem het.

Parkontwerpers het verskillende opsies gehad oor hoe om aan hierdie oorwegings en vereistes gestalte te gee.

7.1 Wildernis

Sommige landskapargitekte het hulle deur filosowe van die Romantiek soos Rousseau en Wordsworth laat lei. Gevolglik moes die park karaktertrekke van ’n ongerepte wildernis vertoon (Rybczynski 1999:17; Menard 2010:534). In die VSA het Romantici soos John Muir die kampvegter hiervoor geword. Dit het egter gou duidelik geword dat dit onmoontlik was om die idee in die stad uit te voer. ’n Kompromis, sogenaamde “pastoral transcendentalism”,¹⁸ is aangegaan. In die praktyk het die Amerikaanse romantiese konsep “wildernis” uiteindelik niks meer as ’n groot versorgde stadspark beteken nie. Nodeloos om te sê, het Muir hierdie pogings verkleineer en as minderwaardig beskou, gemeet aan die “grand sensational scenery of the wilderness” (Taylor, DE 1999:436-437).

7.2 Pastorale parke

In vele opsigte het Olmsted ’n teenoorgestelde standpunt gehuldig. Hy wou ’n rustige, skilderagtige, landelike omgewing skep wat in intieme balans met die natuur was (Young 2004:537). Fisher beskryf dit as “the beauty of the fields, the meadow, the prairie, of green pastures, and the still waters” (Fisher 2011:28; sien ook Dumpelmann 2009:147–148), en Menard voeg by, “attractive promises in every direction...” (Menard 2010:534). Hierdie idees het teruggegryp na die tye toe tuine en die “paradys” soortgelyke ikoniese en simboliese betekenisse gehad het. Thompson wys byvoorbeeld daarop dat Olmsted en Vaux in hulle ontwerp van Prospect Park in Brooklyn, New York, selfs uit die Psalms van Dawid aangehaal het as ’n vertrekpunt: “He maketh me to lie down in green pastures; he leadeth me beside still waters” (Thompson 1998:192). Dit sou ’n refrein in hulle werk word. Die doel was dus om veral nuwe stedelinge te herinner aan die gesonde plattelandse omgewing waarvandaan hulle gekom het (Kraus 1969:92; Miller 1976:180–181). So kon die spanning van ’n onbekende stadslewe verlig word.¹⁹ Dit sou ook beantwoord aan een van die prioriteite waarop die drukgroep vir parke gedurig gehamer het: “that those who used the parks would benefit from more than just a lung-full of fresh air; they would also have a mind-full of improving information and a spirit elevated by modest beauty” (Taylor, HA 1995:204).

¹⁸ Taylor verduidelik die konsep soos volg: “‘Pastoral Transcendentalism’ attributed virtues to natural things like trees, meadows and brooks that could be replicated in urban parks-like settings, thereby justifying the need for parks and laying the foundation for park design theory” (Taylor, DE 1999:426–437).

¹⁹ Sien vorige bespreking hieroor.

7.3 Eienskappe van parke

Parkruimtes is verder veral gebruik om wetenskaplike bevindinge, kulturele aktiwiteite en belangrike politieke figure fisies ten toon te stel. Dit moes dien as bewys van vooruitgang. Taylor beskryf dit gepas as ’n “ennobling theme” (Taylor, DE 1995:208). Dit was inderdaad ’n produk van die tyd. Voorbeelde hiervan is legio. Daar word na ’n paar verwys.

’n Kenmerk van 19de-eeuse Europa en die VSA was die populêre belangstelling in die wetenskaplike wonders van die natuurlike wêreld. Die vestiging van botaniese tuine was een van die uitvloeisels hiervan. Dit was dus eintlik voor die hand liggend dat die glashuis ’n prominente formele element in die parkontwerp ingeneem het. Die talle kunstige beelde, argitektoniese ornamente, museums, kunsgalerye sowel as ruimtes vir musiekkonserte in parke is verdere bewyse van die pogings om die parklandskap te veredel. Dit was ongetwyfeld ook simbole van prestige.

Sekerlik die beste voorbeeld van die akkommodering van ’n politieke figuur is die standbeeld van koningin Victoria wat die meeste Britse en heelwat voormalige kolonies se parke domineer, “apparently setting a model of appropriate behaviour in stone as efficiently as she did in the flesh” (Taylor, DE 1995:211). Binne die konteks van die tyd het dit immers die grootsheid van die Britse Ryk verteenwoordig. Die oprigting van standbeelde, veral van politici, het in die meeste stedelike parke in die Britse Ryk tradisie geword.

Die insluiting van ’n militêre paradegrond met indrukwekkende ingangshekke in heelwat Engelse parke het ’n dubbele doel gedien. Militêre oefeninge in die park was ’n verdere bewys van politieke magsvertoon, terwyl laasgenoemde in eie reg kunswerke was. Vir Taylor was beide vorme egter duidelike vorme van sosiale beheer. “The high visibility of the military personnel in the parks and the entrance gates carried the message that parks were public spaces where people followed prescribed behaviour” (Taylor, DE 1999: 442, 451–452).

Canada Gate, ’n geskenk van Kanada om sy bedrae tot die Britse Ryk te vier, is in die vroeë 20ste eeu opgerig. Dit vorm ’n formidabele ingang tot Green Park.

Bron: www.alamy.com

Parkontwerpers het meestal daarin geslaag dat die openbare park 'n "contrasting scenic alternative" (Menard 2010:520) vir die stadsbeton geword het. Die Victoriaanse openbare parke, tesame met die wetenskaplike en kunsmuseums, was uitstekende voorbeelde van waar opvoeding en plesier ontmoet het: "They were, in effect, gigantic stage-sets, in which the design facilitated the appropriate comportment and responses of the players" (Taylor, HA 1995:211). Gevolglik het baie mense die stadspark beskou as "one of the most virtuous, in the utilitarian sense, of our public institutions" (Jordan 1994:87). Vir Moga het die kombinasie van al hierdie elemente tot nuwe invloedryke sienings van die stad gelei (Moga 2009:320).

8. SLOT

'n Paar betekenisvolle punte moet beklemtoon word. Teen die einde van die eeuwending was die stedelike park al goed gevestig as 'n noodsaaklike deel van die stedelike samestelling. Behalwe dat hulle ruimte gebied het vir ontspanning, was hulle ook belangrike simbole van beheer, burgerlike trots en moraliteit.

Die stedelike middelklas het die werkersklas en die armes verantwoordelik gehou vir die agteruitgang van die stad omdat die verhouding met die landelike omgewing verbreek is. Die middelklas het dit as hulle plig gesien om dié verhouding te herstel. Landskapontwerpers soos Olmsted, Vaux en Paxton het, as deel van 'n elitistiese manlike middelklas, baie mag en diskresie gehad om hulle morele, kulturele en sosiale sienings deur hulle ontwerp te implementeer. Terwyl die landskapontwerp van parke dus inderdaad die plesier weerspieël het wat uit die natuur geput kon word, was dit egter ook 'n meganisme van sosiale beheer wat gehelp het om 'n meer gedweë industriële werker te verseker.

Dit was deel van die laat 19de-eeuse maatskaplikemanipulasie-projek om mense te dissiplineer en seker te maak dat hulle gedrag en voorkoms "beskaafd" is. Die vestiging van parke as deel van die verandering van die stedelike landskap het perfek hierby ingepas, aangesien parke "exhibitionary complexes" (Hoskins 2003:16) was wat spesifieke middelklas sosiale kodes gekommunikeer het. Die vinnige groei in die getal stedelike parke teen die eeuwending was 'n bewys daarvan dat die middelklas en stadsvaders hierdie idees ten volle gesteun en toegepas het.

Verder was stedelike parke in die Victoriaanse era betwiste vryetydsruimtes, hoofsaaklik gebaseer op klasseverskille, waar die waardes van die fatsoenlike middelklas onteenseglik die botoon gevoer het. Hierdie eksklusiwiteit het natuurlik 'n bespotting gemaak van die 19de-eeuse voorstanders van parke se ideaal dat parke die oplossing vir stedelike probleme was en dat hulle toegang aan almal moes bied. Nietemin het stedelike parke vanaf die begin van die 20ste eeu toenemend ontspannings- en oefenruimtes vir alle klasse geword.

Alhoewel parke bygedra het tot die verbetering van lewensomstandighede in die stad, het die realiteit dat die stad primêr 'n ruimte vir vervaardiging en handel was, die stedelike landskap steeds oorheers. Gevolglik kon die idealistiese idee dat die natuur met die fundamentele karakter van die stad versoen kon word, nie ten volle geïmplementeer word nie. Die realiteit en ironie was dat die ekonomiese kern van die stad afhanklik was van die uitbuiting van die geïdealiseerde landelike omgewing (Miller 1976:192). Nietemin kon die landskapargitek gedeeltelik 'n natuurlike balans tussen die park en die stad vind. Openbare parke het dus 'n baie groot rol gespeel om die stedelike omgewing te herdefinieer.

BIBLIOGRAFIE

- Altman, I. & Wohlwill, J.F. (Eds). 1983. *Behavior and the Natural Environment*. Netherlands: Springer.
- Barr, A. H. 1975. *Picasso: Fifty Years of his Art*. London: Seeker & Warburg.
- Barcroft, J. 2004. Second language vocabulary acquisition: a lexical input processing approach. *Foreign Language Annals*, 37(2):200-208.
- Bailey, P. 1978. *Leisure and class in Victorian England: rational recreation and the contest for control, 1830-1885*. London: Routledge & K. Paul.
- Bluestone, D. M. 1987. From Promenade to Park: The Gregarious Origins of Brooklyn's Park Movement. *American Quarterly*, 39 (4):529-550.
- Bluestone, D. M. 1988. Detroit's City Beautiful and the Problem of Commerce. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 47(3):245-262.
- Brehony, K. 2003. A 'Socially Civilising Influence'? Play and the Urban 'Degenerate'. *Paedagogica Historica. International Journal of the History of Education*, 39(1):87-106.
- Brill, M. 2001. Mistaking Community Life for Public Life. *Places*, 14(2):48-55.
- Brown, G., Schebella, M.F. & Weber, D. 2014. Using participatory GIS to measure physical activity and urban park benefits. *Landscape and Urban Planning*, 121:34-44.
- Bulman, T. & Orloff, C. 2004. Maintaining Eden: John Charles Olmsted and the Portland Park System. *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, 66:114-119.
- Chadwick, G.F. 1966. *Park and the Town: Public Landscape in the 19th and 20th Centuries*, London, Architectural Press.
- Cherry, G. E. 1969. Influences on the Development of Town Planning in Britain. *Journal of Contemporary History*, 4(3):43-58.
- Clark, F. 1973. Nineteenth-Century Public Parks from 1830. *Garden History*, 1(3):31-41.
- Conway, H. 1991. *People's parks: the design and development of Victorian parks in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conway, H. 1996. *Public Parks*. Princes Risborough: Shire Publications.
- Conway, H. 2000. Everyday Landscapes: Public Parks from 1930 to 2000. *Garden History*, 28(1):117-134.
- Cranz, G. 1982. *Politics of Park Design: A History of Urban Parks in America*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Crompton, J.L. 2008. *Twentieth Century Champions of Parks and Conservation*, Volume II, Sagamore.
- Cunneen, C. 1980. In Roe, J. (ed.). *Twentieth Century Sydney: Studies in Urban and Social History*. Sydney: Hale & Iremonger in association with The Sydney History Group, pp. 105-119.
- Cunningham, H. 2014. *Time, Work and Leisure: Life Changes in England since 1700. Studies in Popular Culture*. Manchester: Manchester University Press.
- De Vries, S et al. 2011. In Nilsson, K., Sangster, M., Gallis, C., Hartig, T., De Vries, S., Seeland, K. & Schipperijn, J. (Eds). *Forests, trees and human health*. Springer. Netherlands, pp. 205-243.
- Dickason, J. G. 1983. The origin of the playground: The role of the Boston women's clubs, 1885-1890. *Journal Leisure Sciences. An Interdisciplinary Journal*. 6(1):83-98.
- Dooling, S. Simon, G. & Yocom, K. 2006. Place-based urban ecology: A century of park planning in Seattle. *Urban Ecosyst*, (9):299-321.
- Dornhoff, G.W. 1970. *The Higher Circles*. New York: Random House.
- Dumpelmann, S. 2009. Creating order with nature: transatlantic transfer of ideas in park system planning in twentieth-century Washington D.C., Chicago, Berlin & Rome. *Planning Perspectives*, 24(2):143-173.
- Faggi, A. & Ignatieva, M. 2009. Urban green spaces in Buenos Aires and Christchurch. *Municipal Engineer*, 162(4):241-250.
- Firching, J. 2003. Historical Dallas Parks. *Legacies*, 15(1):4-15.
- Fisher, C. 2001. Nature in the City: Urban Environmental History and Central Park. *Organisation of American History. Magazine of History*, 25(4):27-31.
- Foster, J. 2012. The Wilds & the Township: articulating modernity, capital and socio-nature in the cityscape of pre-apartheid Johannesburg. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 71(1):45-59.

- Francis M. & Hester, RT, (Eds). 1990. *The Meaning of Gardens*. Cambridge MA: MIT Press.
- Gans, H. J. 1993. From 'Underclass' to 'Undercaste': Some Observations about the Future of the Post-industrial Economy and its Major Victims. *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3):327-335.
- Gaskell, S. M. 1980. Gardens for the Working Class: Victorian Practical Pleasure. *Victorian Studies*, 23(4):479-501.
- Godbey, G. M., Roy, L., Payne, L.L. & Orsega-Smith, E. 1998. The relation between health and use of local parks. *National Recreation Foundation*.
- Godbey, G.C., Caldwell, L.L., Floyd, M. & Payne, L.L. 2005. Contributions of Leisure Studies and Recreation and Park Management Research to the Active Living Agenda. *American Journal of Preventive Medicine*, 28(2S2):150-158.
- Guber, D. L. 2010. 'Make of Them Grand Parks, Owned in Common': The Role of Newspaper Editorials in Promoting the Adirondack Park, 1864-1894. *Journal of Policy History*, 22(4):423-449.
- Gunn, S. 2004. Class, identity and the urban: the middle class in England, c. 1790-1950. *Urban History*, 31(1):29-47.
- Gunn, S. & Owens, A. 2006. Nature, technology and the modern city: an introduction. *Cultural Geographies*, 13(4):491-496.
- Harris, J. 1993. *Private lives, public spirit: a social history of Britain, 1870-1914*. Oxford: Oxford University Press.
- Hartig, T. 2008. Green space, psychological restoration, and health inequality. *Lancet*, 372:9650: 1614-1615.
- Henneberger, J. W. 2002. 'Once again, why public parks'? Origins of fully funded public parks. *John Wright Forum*, 19(2):13-20.
- Hoskins, I. 2003. 'The Core of the City': Public Parks, Respectability and Civic Regulation in Sydney. *National Identities*, 5(1):7-24.
- Huston, S.L., Evenson, K.R., Bors, P. & Gizlice, Z. 2003. Neighborhood Environment, Access to Places for Activity, and Leisure-time Physical Activity in a Diverse North Carolina Population. *American Journal of Health Promotion*, 18(1):58-69.
- Jones, K.R. & Wills, J. 2005. *The invention of the park: recreational landscapes from the Garden of Eden to Disney's Magic Kingdom*. Cambridge: Polity.
- Jordan, H. 1994. Public Parks, 1885-1914. *Garden History*, 22(1):85-113.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. *The experience of nature: a psychological perspective*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Kaplan, S. 1995. The restorative benefits of nature: towards an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 16:169-182.
- Kheraj, S. 2007. Restoring Nature: Ecology, Memory, and the Storm History of Vancouver's Stanley Park. *Canadian Historical Review*, 88(4):577-612.
- Kraus, K. 1969. Providing for Recreation and Aesthetic Enjoyment. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 29(4):90-102.
- Malchow, H.L. 1985. Public Gardens and Social Action in Late Victorian London. *Victorian Studies*, 29(1):97-124.
- Marne, P. 2001. Whose public space was it anyway? Class, gender and ethnicity in the creation of the Sefton and Stanley Parks, Liverpool: 1858-1872. *Social & Cultural Geography*, 2(4):421-443.
- Menard, A. 2010. The Enlarged Freedom of Frederick Law Olmsted. *New England Quarterly*, 83(3):508-538.
- Miller, R.L. 1976. The landscapers utopia versus the city: a mismatch. *New England Quarterly*, 49(2):179-193.
- Mirams, S. 2002. 'For Their Moral Health': James Barrett, Urban Progressive Ideas and National Park Reservation in Victoria. *Australian Historical Studies*, 33(120): 249-266.
- Moga, S.T. 2009. Marginal Lands and Suburban Nature: Open Space Planning and the Case of the 1893 Boston Metropolitan Parks Plan. *Journal of Planning History*, 8:308-329.
- National Recreation and Park Association, Synopsis of 2010 Research Papers – the Key Benefits. www.nrpa.org/research-papers.

- Nolin, C. 2004. Public Parks in Gothenburg and Jönköping: Secluded Idylls for Swedish Townsfolk. *Garden History*, 32(2):197-212.
- O'Reilly, C. 2009. Aristocratic Fortunes and Civic Aspiration: Issues in the Passage of Aristocratic Land to Municipal Ownership in Later Nineteenth and Early Twentieth Century Manchester with Particular Reference to the Sale of Heaton Park. Doktersgraadverhandeling. Manchester Metropolitan University.
- O'Reilly, C. 2013. From 'the people' to 'the citizen': the emergence of the Edwardian municipal park in Manchester, 1902–1912. *Urban History*, 40(1):136-155.
- O'Reilly, C. 2013. 'We Have Gone Recreation Mad': The Consumption of Leisure and Popular Entertainment in Municipal Public Parks in Early Twentieth Century Britain. *International Journal of Regional and Local History*, 8(2):112–128.
- Payal, A. 2011. Online Social Sites as Virtual Parks: An Investigation into Leisure Online and Offline. *Information Society*, 27(2):113-120.
- Pincetl, S. & Gearin, E. 2005. The reinvention of public green space. *Urban Geography*, 26(5):365–384.
- Platt, H.L. 1999. The emergence of urban environmental history. *Urban History*, 26(1):89-95.
- Powell, K.E., Martin, L.M. & Chowdhury, P.P. 2003. Places to Walk: Convenience and Regular Physical Activity. *American Journal of Public Health*, 93(9):1519-1521.
- Rosenzweig, R. & Blackmar, E. 1992. *The Park and the People. A History of Central Park*. Ithaca: Cornell University Press.
- Rybczynski, W. 1999. Why We Need Olmsted Again. *Wilson Quarterly*, 23(3):15-21.
- Sanders, R. 2009. The Public Space of Urban Communities. In Orvell, M. & Meikle, J.L. *Public Space and the Ideology of Place in American Culture*. Brill, pp. 263–87.
- Schenker, H. M. 2003. Central Park and the Melodramatic Imagination. *Journal of Urban History*, 29(4):375-393.
- Schenker, H. M. 2009. *Melodramatic Landscapes: Urban Parks in the Nineteenth Century*. Charlottesville: The University of Virginia Press.
- Schuyler, D. 1986. *The New Urban Landscape: The Redefinition of City Form in Nineteenth Century America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Shi, M. 1998. From Imperial Gardens to Public Parks: The Transformation of Urban Space in Early Twentieth-Century Beijing. *Modern China*, 24(3):219-254.
- Tafari, M. 1976. *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*. Cambridge: MIT Press.
- Taylor, D. E. 1999. Central Park as a Model for Social Control: Urban Parks, Social Class and Leisure Behavior in Nineteen-Century America. *Journal of Leisure Research*, 31(4):420-477.
- Taylor, H. A. 1995. Urban Public Parks, 1840-1900: Design and Meaning. *Garden History*, 23(2):201-221.
- Thompson, C. W. 1998. Historic American Parks and contemporary needs. *Landscape Journal*, 17(1):1-25.
- Thompson, C. W. 2011. Linking Landscape and Health: The Recurring Theme. *Landscape and Urban Planning*, 99(3-4):187–195.
- Ulrich, R.S. 1979. Visual landscapes and psychological well-being. *Journal Landscape Research*, 4(1):17-23.
- Ulrich, R.S. & Addoms, D.L. 1981. Psychological and Recreational Benefits of a Residential Park. *Journal of Leisure Research*, 13(1):43–65.
- Ulrich, R.S. & Parsons, R. 1992. In: Relf (ed.). *The Role of Horticulture in Human Well-Being and Social Development: A National Symposium*. Portland OR: Timber Press.
- Van Deusen, R. 2002. Public space design as class warfare: Urban design, the 'right to the city' and the production of Clinton Square, Syracuse, NY. *GeoJournal*, 58(2): 149–158.
- Walker, S.E. & Duffield, 1983. B. Urban parks and open spaces — an overview. *Landscape Research*, 8(2):2-12.
- Williams, B. 2006. The Paradox of Parks, *Identities: Global Studies in Culture and Power*. 13(1):139-171.
- Young, T. 1995. Modern Urban Parks. *Geographical Review*, 85(4):535-551.